

במת שיח: איפה טעינו?

אבישי בן ששון-גורדיס

המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב
האוניברסיטה העברית בירושלים

השיח הציבורי מאז ה-7 באוקטובר – בדומה ובהמשך לאופן שבו התפתח השיח בישראל לאחר מלחמת יום הכיפורים – עסק רבות ב"קונספציות", אותן תפיסות יסוד שעיוורו את עינינו לאפשרות שהמציאות תתפתח אחרת מכפי שדמיינו. ההפתעה שנגרמה לישראל במתקפת חמאס ערערה באופן עמוק את ביטחונם של הישראלים בגורמי המקצוע הביטחוניים, ויש לקוות שגם את ביטחונם של אותם גורמי המקצוע בעצמם. מצב זה צריך להוביל את חברי קהילת הידע הביטחונית לשאול שאלות מרכזיות ועקרוניות באשר להבנת העולם שסביבנו. שתיים מבין השאלות הללו הן "היכן טעיתי?" ו"באילו מקרים שיניתי את דעתי?"

לאחרונה, אך לפני מבצע 'עם כלביא', ערכנו דיון ברשת חברתית שעסק בשאלה "במה טעיתם בשנתיים האחרונות?" משתתפי הדיון, מהם בעלי רקע מחקרי ביטחוני או אזרחי רלוונטי, סיפקו תשובות בעלות ערך שעשויות לסייע לנו בחידוד השינויים שחלו במציאות ביחס לאופן שבו תפסנו אותה. במת שיח זו מביאה את חלק מהנושאים העיקריים בהם עסק הדיון.

מילות מפתח: חרבות ברזל, חמאס, איראן, חזבאללה, עם כלביא, הפתעה אסטרטגית.

תפיסות יסוד ערב המלחמה

נושא מרכזי שעלה נגע כמובן ישירות להפתעה ב-7 באוקטובר. חלק ממשתתפי הדיון הצביעו על כך שקודם להתקפת הפתע של חמאס האמינו כי התנועה מעוניינת בשימור השקט לצורך בניין כוח לעימות עתידי, וכדי לספק את צורכי הרווחה בעזה. אחרים סברו כי השינוי שעברה התנועה היה עמוק עוד יותר. תפיסתם ערב המלחמה הייתה שבתוך חמאס חלה תזוזה מזהות ג'האדית חזקה לעבר שימוש בכלים מדיניים ופרגמטיות, כדי לקדם את מטרות התנועה.¹

מבין אלה שהעריכו בחסר את רצינות כוונותיה של חמאס להשמיד את ישראל, היו שצינו כי בהתאם לכך שגו בהערכת המחיר של כיבוש הרצועה לעומת השלמה עם בניין הכוח של חמאס, ולכן התנגדו בעבר למהלך צבאי יזום. היו מי שצינו את הפתעתם מכך שלחמאס הייתה יכולת "להוריד את ישראל על הברכיים", ובאופן משלים לכך ציינו כי ההנחה שצה"ל יוכל להכיל את חמאס התבררה כשגויה.

ראוי לציין כי נושא שלא עלה בדיון כלל היה תפיסת הבידול בין הרשות הפלסטינית לבין חמאס, שהובילו ממשלות ישראל בעשור וחצי האחרונים, ובמסגרתה

ההימנעות ממהלכים מדיניים מקיפים. חוסר האזכור הזה עשוי לשקף את העובדה שמי ממשתתפי הדיון שסברו כי יש חשיבות למהלכים מדיניים קודם למלחמה לא שינו את דעתם בנושא, או לחלופין לא ראו ומוסיפים לא לראות ערך רב במהלכים מדיניים.

המערכה הצבאית בעזה

הדיון בלחימה בעזה במסגרת מלחמת חרבות ברזל שיקף שניות בקרב המשתתפים. היו בין משתתפי הדיון שהצביעו על קריסת מערך ההגנה של צה"ל בגבול ב-7 באוקטובר כהפתעה שמשקפת שגיאה שלהם בדבר הערכת עוצמתו ומוכנותו של צה"ל. גם בהתייחס להמשך המלחמה, היו שהצביעו כשגיאה על ההנחה שלהם שצבא היבשה ערוך למשימותיו. בה בעת, אחדים ממשתתפי הדיון ראו במספר הנפגעים של צה"ל, שהיה נמוך יחסית לזה שציפו לו כשדמיינו בעבר מערכה לכיבוש הרצועה, שגיאה שלהם בהערכת המחיר של כיבוש הרצועה. הדבר מתחבר לשגיאה בהערכת העלות-תועלת של מחיר הכיבוש, לעומת מחיר ההשלמה עם התעצמות חמאס. נושא נוסף שהוזכר על ידי משתתפים רבים כטעות היה ההצלחה של ישראל בשחרור חטופים בעסקאות

יצא לפועל לא מתוך תפיסה אסטרטגית של הדרך שבה ישרת ניצחון על חזבאללה, אלא מהפחד שהיכולת תיחשף. כפי שאמר אחד המשתתפים בדיון, הייתה זו תזכורת חשובה לכך שהפעלת כוח לעיתים יוצרת הזדמנויות שקשה לחזות מראש, גם אם אין לה תכלית אסטרטגית ברורה.

ההקשר האיראני

כזכור, הדיון המתואר כאן התקיים קודם למבצע עם כלביא, ולכן לא התייחס למערכה העצימה באיראן. הטעות הבולטת שהוזכרה בהקשר האיראני הייתה הערכת רצינות כוונותיה של איראן להשמיד את ישראל. המשתתפים חשו ששגו לא רק לגבי רצינות הכוונות האיראנית אלא גם בהתקדמות המעשית של התוכנית. היה בדיון מי שדימה זאת לתפילה "בשנה הבאה בירושלים", שבמשך שנים ארוכות הייתה מטבע לשון שלא הוביל לפעולה מעשית. למעשה התברר שהאיראנים, באופן אנלוגי לציונות, שינו נתיב ליישום מעשי של הכמיהה הרחוקה.

היבטים פנים-ישראליים ובינלאומיים של המלחמה

משתתפי הדיון לא הסתפקו בעמידה על טעויות בהבנת אויביה של ישראל, אלא עסקו גם בנעשה בישראל פנימה וביחסיה עם העולם. נושא אחד ששב בצורות שונות באמירותיהם של משתתפים היה הטעות בהערכת שרידות הממשלה בעקבות הכישלון ב-7 באוקטובר, וההנחה כי כשלי אותו יום יובילו להקמת ועדת חקירה ממלכתית. כמה ממשתתפי הדיון הצביעו על אכזבתם ממי שתפסו כבעלי ברית בינלאומיים בחוגים אקדמיים ובחוגי שמאל-מרכז, אשר התייצבו נגד ישראל ונגד ישראלים בשלבים מוקדמים מאוד של המלחמה, ועוד בטרם התפתח דיון של ממש במוסריות של אופן ניהול המלחמה על ידי צה"ל.

ההיבטים המוסריים של המלחמה הובילו לדיון הערני ביותר בין המשתתפים. בעוד שחלק מהמשתתפים ציינו כטעות את הערכתם שהציבור הישראלי יפגין רגישות מוסרית גבוהה יותר לסבל האזרחי הפלסטיני, אחרים דחו את הביקורת והצביעו על ההתייצבות המתמשכת של כוחות המילואים ועל התגייסות החברה לטובת מי שנפגעו ולטובת המשך הלחימה כסממן להצטיינות המוסרית של החברה הישראלית. ברי כי המדד למוסריות שמפעילים שני הצדדים בדיון אינו זהה, אך הוא מצביע על הקושי בדיון בשאלה רגישה זו ועל הפער הקיים בין מי שחשים אכזבה מהאופן שבו מתנהל הדיון בישראל

חלקיות. ודוק, לא מבצעי שחרור חטופים נקודתיים הם שנתפסו כטעות – ייתכן שהמשתתפים הניחו שמבצעים מעין אלה הם בגדר האפשר – אלא ההצלחה בהבאת חמאס וישראל לנקודה שבה מבצעים עסקאות אסירים וחטופים במתווה שאינו "כולם תמורת כולם". גם כאן בולט בהיעדרו נושא שנדון רבות בשיח הציבורי, והוא התארכות המלחמה, שלא הועלתה על ידי איש ממשתתפי הדיון כנושא שבו טעו.

המערכה בצפון

בדומה לטעות שזיהו חלק מהמשתתפים במחיר המערכה בעזה לכוחות צה"ל, נרשמה טעות בכל הנוגע למחיר המערכה עם חזבאללה. הציפייה של המשתתפים הייתה כי צה"ל יתקשה במלחמה ביחידות הארגון, שנתפסו כעליונות לעומת אלה של חמאס, באופן שמסביר היטב מדוע סברו כי מחירה יהיה גבוה עוד יותר. המשתתפים הוסיפו כי הטעות בהערכת מחיר המלחמה בלטה עוד יותר בכל הנוגע להשפעתה על העורף. שנים של עיסוק ביכולות האש של חזבאללה הכינו את הציבור הישראלי, ובפרט את אלה שהכירו את מערכי הארגון ביתר פירוט, לכתישה של העורף הישראלי ונזק מסיבי לערי הצפון והמרכז.

כהסבר לטעות הזו, היו שהצביעו על כך שהמערכה התפתחה באופן שונה מאוד מההנחה הבסיסית שהשתרשה בישראל על פני המערכה מול חזבאללה. אם בנוגע לחמאס השגיאה הייתה בהנחה שהתנועה לא תפתח במלחמה יזומה, לגבי חזבאללה ההנחה השגויה הייתה כי מלחמה תיפתח כמעט ללא רקע והסלמה, ושם היא תתפתח מתוך חיכוך מתמשך, הדבר יוביל לנחיתות של ישראל. זאת משום שההנחה הייתה שהצלחה ישראלית במלחמה תלויה במימוש מכת פתיחה בהפתעה, כפי שדווח שישאל שקלה לעשות ב-11 באוקטובר 2023, וכפי שעשתה בהמשך מול איראן. בפועל, דווקא היציאה למלחמה מתוך חיכוך מתמשך גרמה לכך שהמרחב שבו פעלו כוחות צה"ל בדרום לבנון היה נקי מהצפוי מכוחות אויב. נוסף על כך, חלק ממשתתפי הדיון העירו כי בהצלחה מול חזבאללה נודעה חשיבות רבה לאופי ההכנות הישראליות למלחמה, שזכות מטבע הדברים לעיסוק מופחת ביום-יום, בהשוואה להכנות האויב.

זאת ועוד, ההסלמה ההדרגתית לאורך חודשי הקיץ של 2024 אפשרה לצה"ל לשלול מהאויב בהדרגה חלק משמעותי מיכולות האש שלו, קודם שהחליט להסלים לכדי מלחמה מלאה. בהקשר זה נודעה חשיבות עצומה למבצע פיצוץ הביפרים, שעל פי רבים מהדיווחים בנושא

- הימנעות מתנועת מטוטלת – בעקבות הנקודה האחרונה מפתה להסיק שישראל צריכה להגיב לכל אתגריה בכוח, אך זו תהיה תנועת מטוטלת מוגזמת לעבר השני. ישראל יכולה לפתור בעיות רבות באמצעות כוח, כולל כאלה שאולי לא חשבה מראש שתוכל להן. עם זאת יש בעיות שנותרו לפתחנו, שכלים מדיניים מספקים להן מענה הולם יותר. חשובה עוד יותר הפעלה מאוזנת של כוח ושל כלי מדיניות, כדי למצות את ההזדמנויות שכל אחד מן הכלים הללו בנפרד אינו מאפשר.
- חשיבותה של מומחיות נוכח הטעויות הבלתי נמנעות – השאלה היכן טעינו מתמקדת מן הסתם בשגיאות שלנו, ומשכך עלולה ליצור את הרושם כי אין למומחיות שום ערך. ואולם הדבר אינו יכול להיות רחוק יותר מהמציאות. ראשית, משום שהתמקדות בטעויות מתעלמת מכל המקרים שבהם ידע והבנה מעמיקה שירתו אותנו היטב. שנית, כי גם כאשר המומחים טועים בהערכה, הידע וההבנה שלהם ועבודת הניתוח והלמידה שמתקיימת לאורך שנים יוצרים הזדמנויות. דוגמה טובה לכך היא המלחמה בחזבאללה, שם היו אלה העיסוק השוטף וההבנה המעמיקה של הארגון שאפשרו ליצור הזדמנויות שלא ראינו מבעוד מועד, ולהמשיך לנצל אותן כשנוצרו. מומחים ומי שתלויים בהם צריכים לזכור כי טעות לעולם אורבת אך אינה מבטלת את הצורך בידיעה, אלא כפי שאומרות הקלישאות בצדק, מחייבת צניעות וגמישות מחשבתית.

ד"ר אבישי בן ששון-גורדיס הוא חוקר בכיר ועמית קרן משפחת רודמן במכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS). עוסק בהשפעות הפוליטיקה הפנים-אמריקאית על ישראל ובנושאים נוספים הנוגעים ליחסים בין המדינות, במסגרת תוכנית יחסי ישראל-ארצות הברית במכון. אבישי הוא פוסט-דוקטורנט בתוכנית Liberalism Rekindled באוניברסיטה העברית. עבודת הדוקטור שלו (Harvard 2023) עוסקת בתאוריה פוליטית של יחסי צבא-חברה בדמוקרטיה. מאמרו התפרסם בכתבי עת בינלאומיים ובעיתונות הישראלית והבינלאומית. avishaybsg@inss.org.il

הערות

- 1 בהקשר זה ראו צימט, ר' (2024). רב שיח: מקומה של אידיאולוגיה בהתנהלות שחקנים אסלאמיסטיים. **עדכן אסטרטגי**, 27(4), 98-94. <https://tinyurl.com/y637n4b2>

לבין מי שחשים כי החברה הישראלית דווקא עשתה מעל ומעבר. בפשטות, כל אחד מהצדדים משתמש במדד אחר.

מסקנות

- במבט כולל ניתן להצביע על כמה היבטים משותפים העולים מהדיון:
 - יש להתייחס ברצינות לכוונותיו של האויב – בעקבות מתקפת ה-7 באוקטובר, כמו גם בעקבות מלחמת יום הכיפורים, היו מי שטענו כי יש להתמקד ביכולות האויב ולא בכוונותיו. עם זאת, כפי שמצביע הניתוח שמוצע כאן, דווקא האזנה לכוונות כפי שהביע אותן האויב סיפקה הצצה הולמת לתוכניותיו. אילו התייחסנו ביתר רצינות לשעון בכיכר פלסטין בטהראן, המונה לאחר להשמדת ישראל, ייתכן שהיינו בעמדת ניתוח טובה יותר.
 - הערכת יתר של יכולות האויב – בחזית היכולות של האויב, השגיאה מול חמאס הייתה הערכת חסר. בה במידה נכון לשאלו מדוע שגינו במקומות שבהם צפינו תוצאות חמורות יותר מאלו שהתממשו. הדברים אמורים בלחימה מול חזבאללה, אך גם באופן התפתחות המערכה מול איראן. הצהרות ודיווחים שונים מצביעים על כך שערב מבצע עם כלביא העריכו מקבלי החלטות בתחום המדיני והצבאי שהנזק לעורף ולכוחות המבצעים יהיה חמור בהרבה מזה שאירע בפועל. התוכנית שיושמה מול איראן נתנה לכך מענה יוצא מגדר הרגיל, וחשוב מאוד להמשיך לעסוק בשאלה מדוע התקשה האויב בלבנון ובאיראן להוציא לפועל את תוכניותיו כפי שהערכנו אותן.
 - למידה בדבר חשיבות הפעלת כוח – בשנים שקדמו למלחמת חרבות ברזל התמקדה הפעלת הכוח של ישראל במערכה שבין המלחמות (מב"ם) – מבצעים מוגבלים יחסית שנועדו לפגוע בהתעצמות האויב מבלי לפתוח במערכה רחבה. בהקשר לנקודה הקודמת, אחת הסיבות לכך הייתה החשש ממחיר הדמים שתשלם ישראל על מלחמה רחבה. חרבות ברזל היא מלחמה קשה וכבדה ובעלת מחירים גבוהים, אך אלה נובעים בעיקר מהתמשכותה ומהאופן שבו נפתחה, ולא מהצלחתו יוצאת הדופן של האויב בחזיתות השונות להסב לישראל אבדות. המלחמה הראתה כי הפעלת כוח יכולה לפתוח אפיקים לשינוי מציאות שאי אפשר לחזות מראש.